

Kap 100 : Carl XVI Gustaf (1963-1966) (V) – Medborgare Tjabo.

Skildringarna av Carl Gustafs skolgång på Sigtuna Hum existerar som i två versioner: Dels skildringar av hans uppväxt och umgänge – positiva det lilla som skrevs. Dels från 1963 kritiska skildringar av hans utveckling som kungaämne och självständig individ. Det är svårt att få ihop perspektiven. Jag förmodar att debattklimatet hårdnade 1963 när författningsutredningen lade fram sitt betänkande. Det blev plötsligt skarpt läge.

De journalister som i början besökte Sigtuna intervjuade inte Carl Gustaf själv. Carl Gustaf hade ett solitt dåligt rykte som intervjuobjekt, i princip sade han ingenting, var knappt hörbar, mumlade fram intetsägande fraser och såg besvärad ut. Det som skrevs var baserat på intervjuer med hans omgivning: rektor, lärare och skolkamrater. Carl Gustaf har efteråt förklarat sig med att det var lättare att smälta in på Sigtuna Hum om han lät bli att tänka på sin framtida roll.

Det fanns ända från skolstarten rykten om att anledningen till att Carl Gustaf inte intervjuades var att han på något sätt var utvecklingsstörd. Kanske tänkte man på Gustaf Vs son prins Erik. Journalisten Åke Ortmark: ”Jag hade som många hört det sägas att han skulle vara obegåvad. Det var omdömen som cirkulerade inte bara som skvaller vid middagsborden utan också på högsta politiska nivå i allvarliga sammanhang. Tage Erlander talade t ex i sin dagbok den 28 mars 1960 om en 'tragedi'. Gamle kungen hade mycket allvarligt och enträget argumenterat för en höjning av myndighetsåldern till 25 år. Erlander drar slutsatsen att 'det måste väl ändå vara så att ryktena om Lillprinsens sena utveckling och klena fattningsgåvor talar sant'.”¹

1963 var Carl Gustafs dyslexi känd i breda kretsar även om detaljerad information saknades. Rektor Munthe avfärdade dock frågor med att Carl Gustaf fått hjälp av skolans experter och att dyslexin nu höll på att växa bort av sig själv. Han hänvisade till Carl Gustafs uppsatser. Särskilt beröm fick en uppsats om Gotska Sandön som förutom att vara rättstavad ansågs vittna om ”ett öppet sinne för naturen och en fin människouppfattning”.

*

Vårterminen 1963 var Expressenreportern Gösta Ollén ute på Sigtuna.² Han fick veta att Carl Gustaf var oerhört blyg, alltid kände sig iakttagen, led av prestationsångest och spände sig när han uppmärksammades. Det senare tycks ha lett till att han aldrig lyckades särskilt bra i tävlingssammanhang. T ex sköt han bort sig de gånger han tävlade för skolan i skytte och föll i skidbacken. Carl Gustaf ansågs också väl vek, tog t ex åt sig gliringar om sin börd av typen ”aktare så du inte kommer i Husmodern igen...”. På plussidan stod att Carl Gustaf hade ett utpräglat sinne för detaljer: ”Om vi gått igenom en industri med klassen så är det 'Tjabbe' som minns mest efteråt.”

Vårterminen 1964 intervjuades Carl Gustaf av Vecko Journalens chefredaktör Stig Ahlgren. Det var första gången han blev intervjuad ”på riktigt”. Vad som borde ha varit ett normalt samtal med Carl Gustaf om hans dåvarande liv degenererade så gott som omedelbart i en tvekamp. Studerar man intervjun i detalj, den är ganska lång, framträder mönstret att Ahlgren till varje pris försöker få Carl Gustaf ur balans medan Carl Gustaf stirrar ut honom: misstänksam, beredd på allt och inte så lite föraktfull. (Ahlgren var tillräckligt gammal för att även ha intervjuat Edmund. Han tyckte Carl Gustaf tog efter sin far.)

¹ Ortmark, 2013.

² Gösta Ollén. 17 år i dag. Expressen, 1963-04-30.

- Använder prinsen papiljotter?
- Hurså? I tonfallet kan jag avläsa att mina aktier rusar mot botten.
- ...
- Prinsen är ju sportintresserad?
- Ja, mycket, och särskilt av ...
- Nej, vi ska ägna oss åt lite frågesport.
- En sky av misräkning, innan han slår på ett förbindligt leende.
- ...
- Jag har antecknat lite smått och gott ur de senaste årens klippskörd. Ha prinsen något emot? ...
- Absolut inte.
- Först detta: snusar prinsen och, eller nyttjar tuggtobak?
- Vad? ... Han sitter där som ett levande frågetecken.
- En välunderrättad veckotidning har ingående skildrat hur prinsen besökt en Sigtunabo i hans folkliga tjäll och lär sig konsten att applicera en s. k. mullbänk
- Helt och hållet påhittat.
- Men nog är det väl sant att prinsen på hjortjakt i England [1962] av drevkarlarna fått det fällda djurets blod smort kring munnen, det kallas visst blodningsceremonin?
- Har aldrig hänt. För övrigt sköt jag *grouse*, ett slags skotsk ripfågel.
- Var det när ni skulle lära prins Charles att bli naturlig?
- Äh, han är naturlig redan. Mycke naturlig.
- ...
- Den som behöver stimuleras är i dag intervjuaren, den förste att ta emot stöten, när så gott som allt det källmaterial sirapsproffsen i kvälls- och veckopress släpat samman och som tillmätts en nästan obegränsad trovärdighet, av föremålet självt reducerats till ren och skär sagokrönika. I sina samtidigt försiktiga och koncisa svar har prinsen yppat en dragning åt den Weibullska skolans källkritik. Han fortsätter därmed i takt med att den marsipanklädda tårtan decimeras:
- Det kan jag inte tänka mig ... Det vet jag inget om ... Möjligen en liten kärna av sanning ... Knappast ... Uppdiktat ... Fantasier ... o. s. v. Men alltid tillsatt med ett roat leende eller kryddat med ett skratt, aldrig både citron och vinäger. Berättas en anekdot, gärna historisk, d. v. s. ohistorisk, för att vinna H.K.H:s bevågenhet och vid behov upptina Högstdensamme spricker den vaksamma minen i ett brett grin. Så ock när utfrågaren blamerar sig.³

Carl Gustafs motvilja mot journalister och fotografer var sådan att han senare det året under ett besök i Grekland simmade ut och välte en vattencykel med tre fotografer så att deras utrustning hamnade i vattnet. Carl Gustafs lärare på Sigtuna och Sjökrigsskolan har även senare påtalat hur illa berörd han var av journalisterna. Detta verkar inte så mycket ha berott på deras personliga uppträdande eller på vad de skrev som att det skar sig mellan den officiellt påbjudna demokratiska vanligheten och att journalisterna intervjuade just honom.

*

Vid riksdagens högtidliga öppnande januari 1965 avlade Carl Gustaf fyllda 18 år kronprinseden, en ”tro- och huldhetsed” att vara kungen trogen, iaktta riksdagens friheter och i övrigt verka i överensstämmelse med grundlagen. Anledningen till att tronföljaren blev myndig vid 18 års ålder i stället för vid 21 års ålder som den övriga befolkningen var att

³ Stig Ahlgren samtalar med kronprinsen. Vecko Journalen, 1964:17.

förhindra alltför långa förmyndarregeringar. Ceremonin hade dock inte längre någon konstitutionell innebörd eftersom åldersgränsen för att vara kungamyndig 1949 höjts till 21 år och 1965 till 25 år. Ceremonin hade blivit en motsvarighet till att systrarna vid fyllda 18 tilläts bära hovdräkt och delta i slottsbalerna.

Carl Gustaf var klädd i frack, kedja och ordnar. Han var fortfarande något finmig. Gustaf VI bestämde att förestavaren, justitieminister Herman Kling, skulle stå på podiet i jämnhöjd med Carl Gustaf och inte i underläge nedanför tronen. Gustaf VI var alltid mycket angelägen om sådana ceremoniella finesser. Carl Gustaf fick efteråt mycket kritik för sin dåliga röstbehandling. Han talade långsamt, otydligt och släpigt. En östermalmska som ibland slog över i stockholmska. (Carl Gustafs röstbehandling var vid denna tid faktiskt så usel att han blivit utesluten ur skolkören. Svårt att veta varför dock: Målbrottet eller dyslexin? Carl Gustafs egen version var att musikläraren inte tyckte han ansträngde sig nog.)

Efter detta fick Carl Gustaf sitta med vid formella middagar. Han hade svårt för bordskonversationen. Denna bestod ofta i att han ombads kommentera olika ämnen som han antingen inte visste något om eller blivit tillsagd att inte ha någon åsikt om. Nobelfesterna var en dubbel plåga. Ibland insisterade han i ren desperation på att prata sport men allsvenskan i ishockey är kanske inte rätta ämnet vid sådana tillfällen. Carl Gustaf både kände sig som en idiot och framstod som en sådan.

*

Den 22 april 1966 tog Carl Gustaf studenten på reallinjens sociala gren. I den muntliga tentamen gick han upp i geografi för prof Carl-Fredrik Nyholm, i engelska för rektor Sven Kärde och i svenska för undervisningsrådet Evert Ullstad. Slutbetygen var bitvis mycket dåliga: Svenska Ba, Engelska Ba, Tyska B, Franska B?, Kristendom Ba, Filosofi Ba, Samhällskunskap Ba, Historia Ba, Geografi AB, Matematik C, Biologi Ba, Fysik B, Kemi B, Teckning Ba, Musik B, Gymnastik AB, Ordning A, Uppförande A.

Inom censorsgruppen utbröt en diskussion om detta C i matematik verkligen uppvägdes av de övriga betygen. Diskussionen blev offentlig när Aftonbladet lät trycka upp studentbetyget och be ett antal lärare om ett omdöme varav flertalet inte tyckte han borde ha godkänts. Carl Gustaf fick finna sig i att bli vägd som ett stycke falukorv och befunnen ihålig. Han tog mycket illa vid sig. (Samma hade hänt prinsessan Christina men då inhämtade Aftonbladet först tillstånd. Hennes betyg var dessutom bättre.)

Prof Carl Lindroth, som två år tidigare varit censor på Sigtuna, ifrågasatte senare om allt gått rätt till. "Skvallerversjonen" av händelseförloppet är att censorsgruppen redan från början skulle varit tveksam till om Carl Gustaf skulle godkännas och att en i gruppen framfört förslaget att Carl Gustaf skulle "hjälpas fram" till examen genom att få lättare frågor. Knappast något som Lindroth kan ha vetat något om eftersom han inte var där.

Två år senare sammanfattade skolans lärare sina intryck.⁴

Studierektor Rolf Hillman: "En trevlig elev. Han var som dom andra grabbarna. Han ville inte skilja sig från mängden. Officiellt kallade lärarna honom för prinsen. I själv

⁴ Bo Axelsson. Carl Gustafs lärare om Carl Gustaf. Kvällsposten, 1968-04-03.

verkat tror jag att de flesta var Carl Gustaf med honom. Han var intresserad av historia och samhällskunskap – som farfar kungen. Trots all publicitet visade han fin självbehärskning. Han var inget ljus, men hade ganska lätt för att lära. Under tiden här blev han av veckopressen ständigt hopkopplad med flickor. Men han var ingen flickjägare."

Gymnastikläraren kapten Bo Gärtze: "När han kom hit var han lite orörlig och tung i kroppen men det försvann snart. Han låg mellan AB och A i betyget – en av de bästa eleverna. Hans trevligaste sida var att han inte hade något emot att suga i. Han tyckte om rent grovjobb. Hans bästa idrottsgrenar var skytte, fäktning och segling. Jag var med kronprinsen nere i Malmö vid skol-SM i skytte. Prinsen var en av favoriterna. Jag tyckte synd om honom när en åskådare brände av en kamerablixt mitt i ansiktet på honom när han skulle skjuta. Prinsen bommade förstås. Ändå kom han sexa av 270 startande. Men han kunde ha vunnit."

Censorn vid Carl Gustafs studentexamen prof Gustaf Hössjer: "Prinsen är en hygglig student. Men han var dålig i matte. Orsaken var att han hade svårt för att skriva och läsa. I stället var hans hörselminne utmärkt. Han kompenserade sitt handikapp med en oerhörd energi. Han klarade av sin studentkurs snabbare än andra elever. Han liknade kungen. Jag blev positivt överraskad av prinsen."

Carl Gustafs nytillträdde pressofficer kommandörkapten Bertil Erkhammar lät uppföra två pressläktare framför utspringsporten. Antalet journalister var cirka 100. Ordningsstyrkan var förstärkt med marinens militärpolis till 40 man. Klockan 14:45 kollapsade pressläkaren men byggdes snabbt upp igen. "Någon vill göra gällande att en delegat från republikanska klubben setts smyga omkring i buskarna med en liten handsåg."⁵ På slaget 16:00 anlände två svarta limousiner. "Gustaf VI i svart paletå och hatt hade just varit i Bryssel, prinsessan Sibylla bar minkpäls, blå sidenklänning och klarblå blommhatt, prins Bertil hade klädsam solbränna och prinsessan Christina hade sin studentmössa på."⁶ Även Ingrid Björnberg var där. Kamraterna Carl Johan Smith och Carl Kleman jr bar ett plakat som var ett kollage av bilder från Carl Gustafs uppväxt fäst på en gammal skida, allt tillverkat av Carl Gustafs skidlärare Bengt-Herman Nilsson. När studenterna fick veta att de klarat sig kastade de ned jättestora röda garnbollar och sina broderade gamla skolmössor genom fönstren. Carl Gustaf hissades sju gånger och fotograferades. Sibylla och Gustaf VI trängde sig fram och pussade om honom. Trängseln var sådan att Gustaf VI började slå omkring sig (han led av en lindrig form av cellskräck).⁷ 75 procent av Carl Gustafs blommor uppskattades vara från flickor. Uppvaktningen fick sedan vänta på elevhemmet medan studenterna traditionsenligt tog en avslutande sväng genom Sigtuna centrum. Carl Gustaf drogs av Herrgårdens studenter i sin egen segelbåt "Flying junior" försedd med hjul.

Därefter transporterades Carl Gustaf in till en mottagning på slottet. Han välkomnades på inre borggården av studentorkestern Hornboskapen, ryktesvis världens äldsta, som berömde sig tuta "hellre än bra" vilket var en korrekt beskrivning. Därefter infann sig sex utklädda bärare med en guldstol från operan klädd med björklöv och ballonger. Carl Gustaf bars ett ärevarv runt borggården innan han transporterades upp till mottagningen. Dessa sex var Carl Gustafs vid den tiden bästa vänner: Carl Gustaf Ekman, Carl Banér, Carl Kleman jr, Carl Adam Lewenhaupt, Johan Beckman, Fredrik Skiöldebrand och Carl Johan Smith.

⁵ Gits Olsson, Lisa Winnerlich & Bernt von Corswant. Studentprinsen och alla hans flickor. SE, 1966:17.

⁶ Dagens Nyheter, 1966-04-23.

⁷ Michael Jägerblom. Han tycker om att vara kung. Vecko Journalen, 1972:45.

Mottagningen var i gula salongen. Släkten och de som haft att göra med Carl Gustaf under hans uppväxt, tjänstefolket, lärarna från Broms o s v, var där. Gustaf VI tog upp ett fyrfaldigt leverne och alla skålade i champagne. Systrarna gav Carl Gustaf en signetring som han hade önskat sig, i guld att bäras på lillfingret. Tre vapen var ingraverade: riksvapnet, det pontecorveska vapnet och en ren som symboliserade hemlandet Jämtland. Det var fritt fram för fotograferna att mingla med de övriga gästerna. Ett 70-tal inställde sig och stannade till supén. Sibylla betalade av egna pengar. Dagen därpå var det högtidlig studentmiddag i Sigtuna Hums gymnastiksal. Gustaf VI, Sibylla och prinsessan Christina närvarade. Därefter vidtog studentfesterna. Carl Gustaf åtföljdes av en flicka i rutig kappa som skolkamraterna vägrade tala om namnet på. Den 14 maj gav Sibylla en studentbal i Vita havet för 167 gäster. Prinsessan Christina höll ett versifierat hyllningstal.

*

Uppfostringsrådet gavs senare skulden för allt som gick snett för Carl Gustaf fram till studenten. "Ett antal välmenande personer utan relevant kompetens" blev domen. Särskilt kritiserades att uppfostringsrådet trots Carl Gustafs stela uppträdande i det offentliga och usla röstbehandling varken anlitat psykolog eller talpedagog. Enligt journalisterna koncentrerade sig Carl Gustaf till den grad på att följa etiketten att han inte märkte när folk hälsade på honom. Han hade svårt att läsa innantill. Han stakade sig när han talade. Ju mer pressad han var desto värre blev det. Ibland var det lika plågsamt för omgivningen som för honom själv.

Sommaren 1966 blev Sibyllas kammarherre greve Gösta Lewenhaupt, chef för svenska IBM och tidigare medlem i "ungdomsrådet", av Gustaf VI utnämnd till chef för Carl Gustafs hovstat. Vad Lewenhaupt uträttade i den positionen är ej känt. Det har talats om att han spred "moderna idéer" d v s fungerade som en av Carl Gustafs många rådgivare.⁸ Ryktesvis var det han som förmedlade hovets officiella ståndpunkt om Carl Gustaf till pressen:

Sammanställer man initierade omdömen om hans [Carl Gustafs] personlighet, utveckling och sätt att fungera så får man följande fakta:

– Han anses vara orädd, ledig, rutinerad. Hovets och anhörigas ansträngningar att "forma tronföljarens naturliga framtoning" anses i stort sett ha lyckats. Kronprinsen blir sannolikt en demokratisk kung, som kan umgås med alla. Han har inte längre svårt för att hålla en konsekvent attityd mot omvärlden.

– Han karaktäriseras som uthållig, envis och kompetent att fatta egna beslut med gott omdöme. Fortfarande är dock det allmänna intrycket en viss utslätad personlighet. Hans relationer med allmänheten är närmast "fotografiska" [=allmänheten känner honom bara till utseendet]. Det är inte många som känner hans åsikter. Uppvakningen putsar hans profil intill värnadsfull menlöshet. Alla försök att ringa in vem som [han] egentligen *är* möter motstånd inom hovet.

Bara snälla omdömen får officiellt komma till tals.

– Den blivande kungens intellektuella kapacitet anses vara acceptabel. Den rymmer bestämda uppfattningar i allmängiltiga frågor; uppfattningar som – klart uttalade – i inget avseende skulle skada monarkins ställning. Hans läggning är alltså konservativ.

⁸ Michael Jägerblom. Vad är det för fel med kronprinsens uppfostran? Vecko Revyn, 1967:31.

...

– Han är vänlig, artig, förekommande. Uppträder försynt. Har en utpräglad känsla för rätt och orätt. Drar inga fördelar av sin ställning men är medveten om den.

– Noggrann med att sätta sig in i uppgjorda program och att följa dem till punkt och pricka. Tar alltid reda på vilka som kommer till halvofficiella tillställningar och vet i förväg vad han skall konversera med dem om. Även om han finner enskilda detaljer tråkiga, har han för vana att genomföra dem utan sura miner, ja, nästan frejdigt.

– Praktisk. Mindre intresserad av teoretiska spörsmål. Har besvär med ledig handstil och med att uttrycka sig i skrift. Bättre då i tal (som andra skriver åt honom).

En benägenhet att tala tyst och oartikulerat håller på att arbetas bort, främst genom "naturlig utveckling".⁹

*

Detta med att Carl Gustafs problem skulle försvinna av sig självt var en from förhoppning ofta upprepad av folk som borde ha vetat bättre. Carl Gustaf påstår sig ända upp i 50-årsåldern ha lidit av lässvårigheter och svårartad blyghet:

Beroende på hur man definierar det lider 4-8 procent av befolkningen av dyslexi. Någon klinisk beskrivning av vad just Carl Gustaf lider av har aldrig släppts, kanske inte ens gjorts, men merparten av hans kända intellektuella brister verkar ha med hans dyslexi att göra: Diffusa föreställningar om ords ljudstruktur, oklar artikulation, brister i verbalt korttidsminne, långsam åtkomst till ordförrådet & dyskalkyli. Carl Gustaf förefaller dock ha en lindrig variant av dyslexi och har med systematisk läs- och uttalsträning förbättrat sig avsevärt. Stavningen är fortsatt usel men han har numera hjälp av stavningskontrollen i Word. Uppgifterna om när handikappet upptäcktes eller diagnostiserades är osäkra, alla årtal mellan sex och 16 års ålder har nämnts. Förmodligen har Carl Gustafs dokumenterade envishet att göra med hans dyslexi. Eve Malmquists doktorsavhandling från 1958 drog slutsatsen att dyslexi inte var ett neurologiskt problem utan kunde åtgärdas med rätt pedagogik. I Carl Gustafs fall förefaller pedagogiken ha varit råplugg. Ju mer man anstränger sig desto bättre går det.

Senare drogs paralleller med Karl XI:s läs- och skrivsvårigheter. Läkartidningen (1961) publicerade en artikel i ämnet av överläkaren K O Granberg & historikern Alf Åberg. I ingressen påpekades att ordblindheten brukade minska med åren. Om detta var effekten av en mognadsprocess eller av trägen övning framgick inte av artikeln men det kom av Carl Gustafs utbildningsansvariga att upprepas som ett mantra.

Carl Gustaf har aldrig lämnat någon förklaring till sitt dåliga matematikbetyg. Hans matematiklärare Morgan Kjellerås skyllde på Carl Gustafs ointresse och bristande fallenhet. Carl Gustafs klasskamrat Anders Gruffman skyllde på att Kjellerås var en dålig pedagog. Svårt att avgöra. Andra har berömt Kjellerås för hans grundliga kunskaper i ämnet. Kanske Carl Gustaf bara hade otur. 1964/65 precis när han skulle behövt hjälp dog eller slutade flera personer i utbildnings- och skolrådet: Rektor Arne Munthe dog. Husfar på Herrgården Sven Lindestad slutade. Hans klassföreståndare Olof Storm slutade. GD på Skolöverstyrelsen Nils Gustav Rosén slutade. Under 1965

⁹ Jackie Lindberg. Får kronprinsen rätt utbildning? Vecko Journalen, 1966:33.

dog även prins Wilhelm & drottning Louise vilket gjorde att Sibylla hade annat att tänka på än Carl Gustafs skolgång. Hon var hur som helst ointresserad av hans realämnen. Hans språkkunskaper var viktigast. Roséns efterträdare Hans Löwbeer besökte Sigtuna den 6 november 1965 och fick höra Kjellerås kritik men då var det för sent för att rädda Carl Gustafs studentbetyg. Under vårterminen 1966 fick han extralektioner i matematik för att inte misslyckas i sjökrigsskolan också.

Carl Gustaf skyller sin blyghet på att ha växt upp faderlös. Det är inte helt solklart vad han saknat. Han påstås ha tytt sig till olika "fadersfigurer": Edmunds adjutant Malcolm Murray och senare sina "lekfarbröder" Hans Wiberg, Hans Skiöldebrand och Bengt-Herman Nilsson. Carl Gustaf har aldrig kommenterat dessa relationer. Efter trontillträdet fick han frågor om sina familjereaktioner: Prins Bertil avfärdade han som ointresserad av honom själv och Gustaf VI som från en annan tidsperiod. Det förekom diskussioner om att Carl Gustafs kvinnodominerade uppväxt skall ha "förvekligt" honom. Oklart på vilket sätt. Carl Gustaf har aldrig sagt eller ens antytt något i den riktningen. Hans omgivning var dock senare angelägen om att påpeka hans "manliga" drag: Att Carl Gustaf var en livlig krabat som slogs med både grannpojkar och skolkamrater. Carl Gustaf har aldrig bekräftat den bilden. Det som är bekräftat är att Carl Gustaf var ett känsligt och svårhanterligt barn, så beroende av sin barnsköterska Ingrid Björnberg att han fick panik när hon åkte på semester och att han inte hade några egna kamrater utöver de som hans mor valde ut åt honom. Min egen tolkning är att Carl Gustaf från unga år upplevde sig som socialt isolerad, utsatt och oförstådd. En far eller en äldre bror, en tronföljare som han själv, skulle kunnat förstå och försvara honom. Kanske var Carl Gustaf även naturligt blyg men i blyghet ingår att betrakta omgivningen som ett hot vilket den definitivt var.